

III. FEJEZET.

**Az irredentista törekvések viszonya a dualiz-
mushoz. Az 1881-ki román nemzetségi-politikai
programm.**

A magyar emigráció utolsó érintkezése a romániai politikusokkal és Károly fejedelem magatartása.

A „Pesti Napló” 1865 husvétünnepi számában jelent meg Deák Ferencnek híres „husvéti cikke”, amelyben megjelölte a magyar politikai követeléseknek azt a minimumát, amely mellett a magyar nemzet örömmel hajlandó véglegesen kibékülni a dinasztáival. Ezt a husvéti cikket Bécsben is olyannak tekintették, amely a kiegyezés útjából minden komolyabb nehézséget elhárított. A kiegyezés már csak idő kérdése volt és hogy még körülbelül másfél évig váratott magára, annak oka tulajdonképpen a már ekkor készülő és egy évvel később, 1866 közepén kitört osztrák-porosz-olasz háború volt.

Deák Ferenc husvéti cikke nemcsak a magyar nemzet és a dinasztia kibékülésének útjából hárította el a komolyabb természetű nehézségeket, hanem egyúttal az emigráns forradalmi politikának is véglegesen útját vágta. Az 1866-ban kitört osztrák-porosz-olasz háború azonban még egyszer alkalmul szolgált a magyar emigránsoknak kudarcot vallott forradalmi politikájuknak felélesztésére és a romániai politikai körökkel való alkudozások újabb fölvetelére. Hogy ez alkudozások körülményeit és a viszonyt, amely Románia és a magyar politikai törekvések között az 1867-ki kiegyezést – a dualizmust – megelőző és követő időben fennállott, megismerhesük, szükséges Románia e korszakbeli politikai helyzetére is egy rövid pillantást vetni.

Említettük, hogy miután a flandriai gróf a választást nem fogadta el, Hohenzollern Károly herceget választották meg Románia fejedelemvé. Hogy a fejedelemség elfogadására felkérjék, Sigmaringenbe egy román küldöttség ment. A tárgyalások alkalmával, mikor Károly herceg egy ízben aggodalmának adott kifejezést, a küldöttség egyik tágja, Davila, azzal igyekezett a hercegre hatni, hogy egy térképet mutatott neki, amely Romániát a szomszédos Erdélylyel, Bánsággal, Bukovinával és Beszarábiával egységes országgéppen ábrázolta és utalt arra is, hogy e terület lakói túlnyomó többségükben románok, kik idő folytán Károly fejedelemsége alatt készek lesznek

majd egyetlen nagy román államban egyesülni. Károly herceg ez alkalommal csak annyit válaszolt, hogy ő ezt a messzire tekintő tervet igen kalandosnak tartja. Ez a Károly hercegnek bemutatott térkép a Treboniu Laurian által a negyvenes években szerkesztett Dákorománia térképe volt, melyet ez évben adott ki másodszer *Dacia moderna* név alatt az irredentista eszmék kartografiai úton való szemléltetésének és népszerűsítésének érdekében.

Hogy Károly herceg elfogadta a neki felajánlott román trónt, abban Bismarck herceg biztatásainak nagy része volt. Az osztrák-porosz háború kitörőben volt és Bismarck arra gondolt, hogy Románia, ha trónjára egy Hohenzollern kerül, alkalmas ütőkártya lehet Ausztria ellen. A sigmaringeni román küldöttségnek nem is habozott azt a tanácsot adni, hogy ha a magyarok, felhasználva az Ausztria ellen esetleg indítandó háborút, Ausztria ellen felkelnének, ne habozzanak, hanem ragadják meg az alkalmat a nagy román törekvések megvalósítására,

Az 1866-ki osztrák-porosz-olasz háború idején is szóba került Románia, mint a magyar forradalomnak keleti hadműködési bázisa Ausztria ellen. Ez időben az alkudozásokat már nem Kossuth vezette, hanem Türr tábornok. Kossuthnak már ekkor semmi kedve sem volt a románokkal tárgyalni. Hogy miért, elmondja ezt később kiadott Iratai-ban. Elbeszélvén ugyanis a Cuzával folytatott alkudozások történetét, elbeszélését a következő szavakkal zárja be: „Voltak, akik a tapasztalt megcsalások után sem szüntek meg magokat illúziókban ringatni s erre terveket építettek, melyek otthon is, künn is szomorú következményeket vontak magok után. Nekem e kísérletekben nemcsak részem nem volt, de rólok akkor, mikor történtek, még csak tudomásom sem volt.” 1862 január 18-ról keltezve pedig azt írta: „határozottan kijelentem, miként sohasem fogok abba beleegyezni, hogy politikánkban az oláh kormány jóakarátára számítsunk és azt titkainkba és szándékainkba avassuk.”

A román körökkel ebben az időben az alkudozásokat Türr tábornok vezette. I. Károly román király Emlékirataiban 1866 július 19-ki dátummal e sorok olvashatók: „A fejedelemnek esti sétája alkalmával C. A. Rosetti úgy intézte a dolgokat, hogy egy magánkertben találkozhassek Türr magyar tábornokkal, akinek hozzá Berlinből és Párisból igen befolyásos emberektől voltak ajánlólevelei. Türr tábornok, az ismeretes magyar hazafi, ki már Olaszországban is Ausztria ellen harcolt, felkelést akart szervezni Magyarországon és ez alkalommal szándékában volt Bukarestben puhatolózni és lehetőleg a szomszédos román néppel egyetértésre jutni. A fejedelem minisztereinek ez örökre titokban maradó találkozásra vonatkozó

kívánatát nem utasíthatta vissza, de nagyon rezervált volt szemben a tábornokkal. Szemei előtt csakis tisztán a román érdekeket tartotta s nem akart oly kérdés iránt érdeklődni, mely az ő országára vonatkozóan eshetőlegesen veszedelemmel volt összekapcsolva, azonkívül természeténél fogva, ellensége volt mindennemű alakoskodásnak. Atyja szívébe véste az uralkodásnak e szabályát: A bölcs és hű fejedelemnek nem szabad soha személyes politikát űzni, csakis nemzetit.”

Károly fejedelem Romániában való rövid tartózkodása ellenére is már teljesen megismerte a románság igazi nemzeti-politikai törekvéseit és vágyakozásait. Tisztában volt azzal, hogy azok tulajdonképen inkompatibilisek a magyar emigránsok által képviselt magyar politikai törekvésekkel s azért, habár Cuza módjára szenvedélyes kifakadásokkal nem is foglalt ellenök állást, az óvatos kitérést mégis feltétlenül a román nemzeti politika követelményének tartotta és azért Türr kérése elől óvatosan ki is tért.

A dolog azonban még sem maradt egészen abban. Türr és Éber Nándor, Crețulescu Miklós román tábornok segítségével, Galaczbá, a Moldovából Erdélybe betörni szándékozó magyar légiók számára fegyvereket szállítottak. Eleinte itt raktározták, de hogy közelebb legyen a székelyek által lakott erdélyi határhoz, később mint durva vasnemű árút Bákóba vitték. Az 1867-kie kiegyezés után Éber Nándor e Bákóban őrzött fegyverek holletét tudatta az új magyar kormánnyal. Ez a bécsi közös külügyi hivatal útján felszólította báró Éder bukaresti cs. és kir. konzult, hogy vegye át a fegyvereket. Báró Éder rögtön Bákóba utazott. A raktárakat lepecsételtette, de a fegyvereket nem szállíthatta el. Eltávozása után a nép megrohanta a raktárakat és a fegyvereket széthordotta anélkül, hogy a hatóság még csak kísérletet is tett volna e kihágás megakadályozására.

Az unió végrehajtása 1867-ben és a románság magatartása vele szemben.

Az a legfelsőbb elhatározás, amellyel Őfelsége feloszlatta a nagyszebeni tartománygyűlést és az erdélyi magyarság kívánságának megfelelően Kolozsvárra összehívta az erdélyi országgyűlést, egyetlen tollvonással megsemmisítette a románságnak a nagyszebeni tartománygyűlésen megszerzett minden politikai és nemzeti vívmányát. Nagyon természetes tehát, hogy a románság ebbe nem nyugodott bele egyszerűen. Szeptember 21-én az erdélyi román értelmiség legnagyobb része összegyűlt Balázsfalván, ahol a Sulutiu görög katolikus érsek elnökölete alatt tartott értekezleten kimondották, hogy az erdélyi románok, eddig megszerzett és az uralkodó által szentesített

törvényes nemzeti jogait veszedelmeztetnék, ha megjelenének a Kolozsvárra összehívott erdélyi országgyűlésen. A végleges elhatározás joga azonban az összehívandó román nemzeti értekezletet illeti meg. Sulutiu balázsfalvi görög katolikus és Saguna nagyszebeni görögkeleti érsekeket bízták meg e nemzeti értekezlet összehívásával. Sulutiu Sagunát, aki nem volt jelen ezen a balázsfalvi értekezleten, levélben szólította fel az értekezlet összehívására. Saguna válasza azonban nemcsak tagadó volt, hanem egyenesen aktivitást is ajánló.

A románság tehát a kolozsvári országgyűléssel szemben nem helyezkedett a passzivitás álláspontjára, hanem résztvett a választásokban és sikerült is neki a 108 helyből 14-et elfoglalni. A 190 királyi hivatalosból (regalistából) 34 volt román nemzetiségű. Így tehát a románságot az 1865-ki erdélyi országgyűlésen 48-an képviselték, alig valamivel kevesebben, mint a nagyszebeni tartománygyűlésen. A románság szellemi és politikai vezére ezen az országgyűlésen is éppen úgy Saguna volt, mint a nagyszebeni tartománygyűlésen. A románságnak Saguna által képviselt, Hosszú József, Ládai Ágoston és Boér János kivételével az összes román nemzetiségű országgyűlési tagok által támogatott álláspontja az volt, hogy az 1848-ki uniótörvényt ne a jelenlegi erdélyi országgyűlés vegye revízió alá, hanem Őfelsége kegyeskedjék szentesíteni azt a választási törvényt, amelyet a szebeni tartománygyűlés alkotott és az új országgyűlésnek, mely hivatva lesz az uniótörvény revíziójára, tagjai ez új választótörvény határozmányai értelmében választassanak meg. A december 2-án, 4-én és 5-én folyt terjedelmes vitatkozás azzal végződött, hogy a nagy többség nem Saguna javaslatát fogadta el, hanem a Zeyk Károlyét, amelynek lényege az volt, hogy az országgyűlés küldjön Őfelségéhez egy feliratot, amelyben köszönje meg Őfelségének, hogy az országgyűlés összehívásával helyreállította az alkotmányos jogfolytonosságot és kegyeskedjék Őfelsége Erdély képviselőit a pesti országgyűlésre meghívni és mivel az uniótörvény teljes érvényességű törvény, csakis ennek a pesti országgyűlésnek van joga revíziójával foglalkozni. Azonkívül elfogadták Bömchesnek a szász kisebbség és Hosszú Józsefnek a román kisebbség részéről tett azon indítványait, hogy a pesti országgyűlés hozzon olyan törvényeket, amelyek biztosítani fogják úgy a szászok, mint a románok nemzeti és nyelvi jogait.

A szavazás eredményének kihirdetése után Saguna kijelentette, hogy a románság a maga álláspontját külön feliratban szándékozik Őfelségének tudomására hozni. A gyűlés azt határozta, hogy e külön feliratot is Őfelsége elé terjesztik.

A kolozsvári országgyűlés feliratára Őfelsége 1865 december 25-ről keltezett leiratával felelt, amelyben tudomásul vette az eléje terjesztett feliratokat és egyidejűen elrendelte azt is,

hogy az 1848-iki választói törvény alapján az erdélyi kerületekben is megválasztassanak a pesti országgyűlésre a képviselők. Ezzel egyidejűleg feloszlatta a kolozsvári országgyűlést is.

Az egyes törvényhatóságok gyűlésein a románok ugyan tiltakoztak az ellen, hogy a pesti országgyűlésre képviselőket küldjettek, mert mint a brassói városi román bizottsági tagoknak 1866 január 29-én a városi közgyűlésen előterjesztett tiltakozása mondotta: Erdély nem ismeri el a magyarországi országgyűlésnek azt a jogát, hogy számára törvényt hozhasson, mégis aktív részt vettek a választáson, amelynek eredménye az lett, hogy az erdélyi részekből 14 román nemzetiségű képviselő jutott be a pesti országgyűlésre, amelyen a magyarországi részek kerületeiből megválasztva már 24 román nemzetiségű képviselő ült. Az erdélyi román nemzetiségű képviselőkkel együtt tehát az 1867-iki kiegyezést létrehozó pesti országgyűlésnek 38 román nemzetiségű tagja volt.

Az erdélyi román nemzetiségi képviselők beléptek ugyan a magyarországi román nemzetiségi képviselők klubjába, de abban külön csoportot alkottak és a magok számára bizonyos fokig külön politikai pártprogramot állapítottak meg, amelynek lényege az volt, hogy Erdély olyan autonómiát kapjon, mint Horvátország. A csak Erdélyt érdeklő ügyekre vonatkozó törvények alkotása a külön erdélyi tartománygyűlés feladata leend. A Magyarországgal közös ügyekre vonatkozó törvényalkotás a pesti közös országgyűlés hatáskörébe tartozik, amelyre Erdély is elküldi a maga képviselőit, az egész monarchiát érdeklő ügyek pedig a delegációk hatáskörébe utasíttatnak, amelyekben Erdély is oly módon lesz képviselve, mint Horvátország.

A pesti országgyűlésen elfoglalt állásponttal azonban nem érték be a románság azon politikai vezetői, kik nem voltak országgyűlési képviselők. Az Erdély autonómiája érdekében és az unió ellen való izgatást tovább folytatták úgy a sajtóban, mint a községek, városok, törvényhatóságok gyűléstermeiben és a különféle vidékek, vagy az egész Erdély román bizalmiférfiainak elég sűrűn tartott értekezletein. Ez utóbbi téren való tevékenységnek volt az eredménye azon 1493 erdélyi lakostól aláírt kérvény is, amelyet a románság bizalmiférfiai Erdély autonómiájának megszüntetése ellen való tiltakozás gyanánt nyújtottak be 1866 december 31-én Ófelségéhez.

Mindezek a tiltakozások, izgatások és mozgalmak hiábavalók voltak. A kibékülés a nemzet és a dinasztia között megtörtént és azt ünnepélyesen megpecsételte 1867 június 8-án Ófelségének, I. Ferenc Józsefnek magyar királlyá való koronázása.

Őfelsége Erdély uniójának teljes végrehajtása érdekében a második felelős magyar minisztérium kinevezésével egyidejűen megszüntette az erdélyi udvari kancelláriát és Erdély eddigi kormányzóját, Crenneville gróf cs. kir. tábornokot állásától kegyelemben felmentve, az unió teljes végrehajtására királybiztosul gróf Péchy Manót nevezte ki. Péchy Manó gróf állását 1867 május 8-án foglalta székhelyén, Kolozsváron. Beszédében, amellyel hivatalát elfoglalta, kiterjeszkedett a nemzetiségi kérdésre is. A természet törvénye és igazán nemes érzés – mondá e beszédében – a nemzeti érzület. Ezt a kormány nemcsak tudja, hanem cselekedeteiben és intézkedéseiben kötelességének is ismeri szem előtt tartani egészen odáig, amíg az nem jó összeütközésbe az állam magasabbrendű érdekeivel. Ha némelyek: egyesek vagy testületek ezt a nemzeti érzést ürügynek használnák fel arra, hogy az állam integritását, biztosságát és a polgárok nyugalalmát veszedelmeztessék, legelső kötelességének fogja ismerni minden ilyen kísérletnek csirájában való elfojtását.

Hogy az erdélyi részek különleges, főleg pedig nemzetiségi viszonyaival megismerkedjék, körútra indult. A románok is mindenütt küldöttségekkel fogadták és román nyelvű beszédekkel üdvözölték, amely beszédek nemcsak egyszerű szónoklatok voltak, hanem több esetben valóságos gravaminális előterjesztések. E beszédeken kívül írásba foglalt előterjesztésekkel is elhalmozták. Tordán a románok küldöttsége élén dr. Batiu János fogadta, ki később a román nemzeti komiténak a Memorandumpörrel kapcsolatosan valóságos, hírességgé vált elnöke lett. Dr. Ratiu azt mondta ez alkalommal, hogy a románok el vannak határozva, hogy Erdély autonómiájáért való küzdelmüket, ha kell, hát száz évig is lankadatlanul fogják folytatni. Nagyszebenben Hania János görög keleti esperes volt a nagy számban összegyűlt királyföldi (szárazföldi) románság szónoka, aki egy emlékiratot adott át, amely azokat a panaszokat foglalta magában, amelyeket a királyföldi románok száz esztendőnél régebbi idő óta hangoztattak a szászok ellen. Hania úgy beszédében, mint a királybiztosnak átadott iratában szenvedélyes hangon kelt ki a szászok ellen, mint olyanok ellen, akik jogtalanul elnyomják a Királyföldön lakó románokat. Elnevezte őket zsarnokoknak és a román nép önző elnyomóinak. Hivatkozva az októberi diplomára, arra kérte a királybiztos, hogy hozza tudomására Őfelségének, hogy a románság a szebeni tartománygyűlésen hozott erdélyi választási törvények szentesítését kéri és egy új erdélyi tartománygyűlés összehívását, amelyre a képviselőket a törvény rendelkezései alapján választanák meg.

Mikor Péchy Manó királybiztos e körútjában Balázsfalvára utazott, hogy Sulutiu érseket meglátogassa, a városkába vezető

úton a Küküllő hídját felgyújtották, úgy hogy mikor fogata a hídhöz érkezett, a híd már lánggal égett és magában Balázsfalván azon ürügy alatt, hogy a városban tűz támadt, a harangokat félreverték. Ez a tüntetés a királybiztost nem térítette vissza útjából, habár kerülő úton, de mégis bement Balázsfalvára. A közvéleményben az a hit terjedt el, hogy a hidat a balázsfalvi tanulók gyújtották fel. A később megejtett hivatalos vizsgálat a tettes megállapítását illetően eredménytelen maradt.

Az erdélyi románság között ebben az időben nagy volt az izgatottság. A Brassóban megjelenő Gazeta Transilvaniei éles és kíméletlen hangon támadta a dualizmust és vele együtt az egész rendszert. Tüntetések, tiltakozások napirenden voltak. Hogy ez izgatottság táplálékot nyert Romániából is, az a körülmény bizonyítja, hogy onnan 1867 nyarán kirándulás ürügye alatt többen Erdélybe utaztak és ott a román nép között izgattak, úgy hogy némelyiköket hatósági felügyelet alá kellett helyezni, sőt a határon vissza is kísértetni. Ilyen volt a román hadsereg egyik kapitányának, Candiano Popescunak utazása a mócok földjén. Hogy ez a Candiano Popescu minő érzelmekkel és szándékokkal utazhatott Erdélybe, meg lehet ítélni abból a szerepből is, amelyet egy pár évvel később saját hazájában játszott. A hetvenes évek elején ő volt ugyanis Ploesten annak a vadászászlóaljnak a parancsnoka, amelynek, mint katonai haderőnek, támogatásával Ploesten a román köztársaságot kikiáltotta és Károly fejedelmet letette. A ploesti respublika azonban alig tartott 48 óráig. Candiano Popescu zászlóaljparancsnok fogságba került. A törvényszék elítélte, Károly fejedelem azonban megkegyelmezett neki és úgy halt meg, mint tábornok, a király főhadsegéde és bizalmas embere. A ploesti operett-respublika és az az életpálya, melyet később annak hőse megfutott, egyike a legjellemzőbb életképeknek a modern Románia politikai történetében.

A romániai közvélemény ellenséges magatartása a dualizmussal szemben és annak okai.

Mikor az 1867-iki magyar minisztérium megalakult, Románia akkori miniszterelnöke, Ghica Jón, kinek magyarbarát szereplése a múlt század 48/49-es mozgalmából és az ötvenes évek román emigrációjának történetéből ismeretes, azt hitte, hogy csak a szomszédos államnak a nemzetközi illedelemtől megkövetelt kötelességét teljesíti csupán, ha az újonnan megalakult magyar kormányt hivatalosan üdvözli. Üdvözölte, de az üdvözlet bukásába került. Helyét Bratianu Jón foglalta el. A romániai sajtó ekkor mintegy jeladásra

támadta meg majdnem mindenik organumában az önállóságot visszanyert Magyarországot. A támadást most is C. A. Rosetti lapja, a „Romanul” vezette. „A román kérdés kulcsa Erdélyben van – írta 1867 április 16-án – Hora és Janku hazájában. Ebben a drága és szerencsétlen román hazában, melyből sem a német, sem a magyar nem tudtak sem Német-, sem Magyarországot csinálni, valamint az oroszok és görögök a szabad Romániából Orosz-, vagy Görögországot. A német és magyar fosszanak meg nemcsak jogainktól, de még nevünk-től is, ha tetszik. A román nép azt felelendi: Isten és az én jogom! A Stefan cel Mare, a Vitéz Mihály, a Hora és a Janku hazája nem lehet más, mint román haza! Románok, kik a szabad mezőkön laktok, románok a Pindus és a Kárpátok kebelén, emeljétek fel büszkén homlokotokat, mert testvéreitek az élet lángját, a szabadság lobogóját kezeikbe ragadván, nem engedik porba hullani, nem szennyezendik be, hanem vagy azzal betakarva fognak elveszni, vagy kivívják, hogy szabadon lengjen!”

A román irredentizmus fejlődéstörténetének szempontjából érdekes felvetni azt a kérdést is: mi volt igazi belső motivuma a romániai közvélemény e nagy magyarelles fel-lángolásának?

A dualizmust Európaszerte és így Romániában is úgy tekintették, mint a monarchia újjászületését és megerősödését, amely hivatva van a monarchiát hosszabb időre biztosítani minden külső és belső veszedelemmel szemben. Román szempontból a dualizmus a magyar nemzet és a magyar állam megerősödését is jelentette. Miután az erős magyar nemzet és annak egységes nemzeti jellegű állama román felfogás szerint a legnagyobb akadálya a román nemzeti ideál megvalósításának, a Románia Marenak, a romániai sajtó vezető emberei a Bratianu vezérlete alatt levő liberális párt támogatásával erős harcot indítottak meg a dualizmus, illetőleg a fiatal magyar állam ellen.

E sajtóháborúban a vezérszerepet a kivándorolt erdélyiek vitték, mert ők voltak leginkább tisztában azzal, hogy miben áll az ellentét az erős magyar nemzeti állam és a román nemzeti ideál, Nagy-Románia között. A dualizmust a sajtóban és a nyilvános gyülekezetekben úgy magyarázták meg a romániai közvéleménynek, mint olyan átalakulást, amely a monarchiában a főhatalmat a magyarok kezébe játszotta, kik a honvédséget egyenesen azért szervezték, hogy az 1848/49-ki eseményekért bosszút állva, kiirtsák Erdélyből a románokat és a magyar uralkodást – Nagy-Magyarországot – kiterjessék egészen a Feketetengerig. Erre pedig román részről nem lehet más válasz, mint Nagy-Románia a tengertől a Tiszáig.

Ezek az irredentista igazságok nem kerültek el a magyar

kormányának, sőt Ófelségének figyelmét sem. Szilasi Gergely, a bécsi Pazmaneum gör. kath. praefektusa, ki később a kolozsvári egyetemen a román nyelv- és irodalom tanára lett, ezidőben egy kihallgatás alkalmával Ófelségének az erdélyi román nemzetiség-politikai vezetőknek egy memorandumát nyújtotta át. Ófelsége ez alkalommal Szilasi előtt nyíltan kijelentette, hogy a maga részéről nagyon csodálkozik azon és egyáltalában előtte érthetetlen, hogy Erdélyben vannak olyan románok, kik egyesülni akarnak Romániával, noha ismerik az oda való nyomorúságos viszonyokat.

Ghica Jón román miniszterelnök ellen 1867-ben Bratianu azért indított kíméletlen harcot, mert a nemzetközi illedelem követelményének tartotta az újonnan kinevezett magyar kormányt üdvözölni. Említettük, hogy Ghica az ellene indított harc következtében megbukott és utóda a kormányelnöki széken Bratianu Jón lett. Bratianu e magatartása bátorítóan hatott a magyarországi románságra, amelynek vezetői tőle támogatást kértek. Ekkor Bratianu nekik a következő választ adta: Arra vonatkozóan, hogy a magyarokkal szemben minő politikai magatartást kövessetek, mi nektek tanácsot adni nem tudunk. Ti tudjátok jobban, hogy minő magatartás és mily irányú cselekvés felel meg a ti érdekeiteknek! Ne csináljatok azonban semmit, a míg velünk nem közöltétek.

Tényleg Bratianu e tanácsa is szolgált zsinórmértékül a magyarországi román nemzetiségi politika vezetőinek a romániai politikusokhoz való viszonyukban. Nem kértek tőlük tanácsot, de nem is csináltak semmit, a míg velök a teendőket meg nem beszélték. Említettük, hogy az erdélyi román nemzetiségi képviselők, mikor 1866-ban először megjelentek a pesti országgyűlésen, politikai programjuk első pontja gyanánt Erdély számára olyanféle autonómiát kértek, mint a minő Horvátországnak van. Az erdélyi románság e követelését Románia államférfiai, sőt maga Károly fejedelem is magáévá tette, mint oly követelményt, amelynek kielégítésétől függ a magyar állam és a Románia között való barátságos, jó szomszédi viszony.

Jonnescu Radu, Románia belgrádi diplomáciai ügyvivője 1868-ban Cogalniceanunak, Románia akkori külügyminiszterének megbízásából látogatást tett Andrassy Gyula magyar miniszterelnöknél és az Andrassyval folytatott beszélgetés során a magyar-román egyetértés feltételül Erdélynek, illetőleg a magyarországi románságnak olyan autonómiáját jelölte meg, mint aminő a horvátoké: „Nagyon ügyes fogás ez az önök részéről – válaszolá nevetve Jonnescunak Andrassy – mikor önök azt akarják, hogy saját magunk ajánljuk fel önöknek Erdélyt, hogy az akként szerveződve, mint önök kívánják, bizonyos eshetőségek bekövetkezésével a legkönnyebb módon önökhöz

csatlakozhassék”. Károly király Emlékirataiban „Aus dem Leben König Karls von Rumänien” maga beszéli el első találkozását Andrássyval az 1873-ki bécsi világkiállítás alkalmával. Elmondja, hogy Andrassy előtt szóba hozta: mennyire szeretné magát függetleníteni a török birodalomtól. Andrassy azt a megjegyzést tette, hogy ez nem lenne előnyére Romániának, mert most létét a szerződések biztosítják. A függetlenség kimondása esetén pedig amolyan levegőben lógó helyzetbe jutna Románia, hacsak a monarchiára nem támaszkodnék. Károly király nem vonta kétségbe az ellenvetés igazságát, de megemlítette, hogy minő nehézségeket okoz neki a Romániában egyre növekedő irredentizmus, amelyet csak úgy lehetne ellensúlyozni, ha a magyarországi románok is olyan autonómiát kapnának, mint a horvátok.

Károly király nyíltan bevallotta tehát 1873-ban, hogy az irredentizmus Romániában állandóan növekedőben van és annak nincs is más ellenszere, mint a magyarországi románságnak olyan autonómiát adni, mint aminő a horvátoknak van. Hogy az irredentizmus Romániában terjedőben van, azt Andrassy tudta, de mint Jonnescu Radu előtt tett nyilatkozatából látszik, Erdélynek, illetőleg a magyarországi románságnak ez óhajtott autonómiáját nem az irredentizmus ellenszerének tartotta, hanem a magyarság részéről egy olyan elhibázott lépésnek, amely előkészítette volna a két külön nemzettestté szerveződött négy és harmadfélmilliónyi románságnak – mint Balcescu mondotta már 1850-ben – egyetlen román nemzeti államban való egyesülését. Hogy Andrassy mennyire helyesen látott és mennyire tisztában volt azzal, hogy a román politikusok – úgy Romániában, mint Magyarországon – minden erre vonatkozó ellenkező állításuk és tagadásuk ellenére is, a magyarországi románság területi autonómiájában csak egy átmeneti stádiumot, csak egy etappe-ot láttak mindig a román nemzeti eszmény megvalósítása felé vivő úton, kitűnik azon Romániába szökött magyarországi román nemzetiségi politikusok nyilatkozataiból, akik 1914–1916-ig Bukarestben valóságos vezetői voltak a háborús izgatásoknak. Különösebb figyelmet érdemel e tekintetben Goga Oktaviannak azon vallomása, amely 1915-ben Bukarestben „Strigate in Pustiu” (Kialtás a pusztába) cím alatt megjelent könyvének 40-ik lapján olvasható. „Több mint egy évtized óta – írja Goga – az erdélyiek politikai felfogása Bukarestben látta az egész románság súlypontját. Mindnyájan meg voltunk győződve, hogy Románia nemzetközi fontossága van hivatva helyzetünk rendezésére. Szem előtt tartva ezt, rokonszenvvel fogadtuk a boldog emlékü Ferencz Ferdinánd trónörökösnek a monarchia föderalizálására irányuló törekvéseit. Egy föderatív Ausztria-Magyarország, melyben a mi nemzetünknek is meglett volna a maga nemzeti autonómiája, *olyannak tünt fel előttünk, mint*

egy olyan állomás, amely közelebb visz az egyesülés eszméjéhez. A mi programmunknak ebben az irányban való fejlődése nyilvánvaló volt akkor, mikor a trónörökös Sarajevóban áldozatává lett elődei politikai hibáinak. A halála annak az embernek, akiben egyelőre megtestesültek a mi reménységeink, világossá tette előttünk, hogy a veszedelemtől nem szabadíthat meg minket más, mint az általános összeütközés. Ebben foglалható össze egynehány szóval történelmi fejlődése a mi azonos ideálunk sugaraitól megvilágosított programszerű törekvéseinknek. Ezt nem tagadhatja más, csak az, aki lélekben idegen a mi érzéseinktől, vagy eladta a lelkét.”

De volt ennek a romániai nagy irredentista mozgolódásnak olyan motívuma is, amely az általános külpolitikai helyzetből származott. Miután a „revanche pour Sadova” nem tartozott ezidőben a lehetetlenségek közé és Bismarck nem tudhatta, hogy a monarchiának az az élettereje, melynek forrása a dualizmus, nem fog-e a revanche-gondolat szolgálatába állani? – az esetre Romániának az osztrák-magyar monarchia sakkbantartásának szerepét szánta. Erre az eshetőleges osztrák revanchera gondolva, Bismarck a román államférfiaknak azt a tanácsot adta, hogy külpolitikai tájékozódást keressenek az oroszoknál. Bukarestben az akkor hatalmon levő liberális politikusok: Bratianu és Rosetti ebből azt következtették, hogy Bismarck az osztrák-magyar monarchia ellen valóságos támadó szövetséget kötött az oroszokkal s azért a nagyromán törekvések érdekében szabadjára engedték a legféktelenebb izgatást úgy a sajtóban, mint a nyilvános gyülekezetekben.

Andrássy miniszterelnök azonban nem volt tétlen szemlélője e dolgoknak. Elhatározta, hogy közbelép. Bécsben egy alkalommal nyíltan megmondotta Pepoli márki olasz követnek, hogy előtte rokonszenves ugyan a német népnek porosz vezetés alatt való egyesülése, de ha Bismarck olyan törekvéseket támogatna, amelyek Magyarország szempontjából károsak, akkor kénytelen lesz a Poroszország iránt ellenséges Párisban keresni támaszt. Pepoli márki, ki Károly fejedelemnek bizalmasa volt, nyomban figyelmeztette Károly fejedelmet a dákoromán üzelmeknek Romániára nézve esetleg veszedelmessé válható következményeire, de nem késett erről magát Bismarckot sem értesíteni. III. Napoleon is két ízben figyelmeztette és pedig mindannyiszor sajátkezűleg írt levélben Károly fejedelmet a romániai irredentista izgatások veszedelmeire.

A Pepoli márkitól vett értesülés után Bismarck is jónak látta más húrokat, pengetni. A bukaresti porosz konzulnak megírta: mondja meg Károly fejedelemnek, hogy Poroszországának Romániához való jó viszonya csak úgy tartható fenn, ha sikerül a román kormánynak megszüntetni minden olyan

izgatást, mely az európai békét, különösen pedig Magyarország érdekeit fenyegeti és arra az esetre, ha ezt a kívánságot a fejedelem nem teljesítené, kénytelen lenne a porosz konzul visszahívását javasolni. Bismarck e fellépésére Károly fejedelem a liberális kabinetet elbocsátotta és helyébe Ghica Demeter elnöklete alatt egy mérsékeltebb irányú kabinetet nevezett ki.

Bismarckot e nyílt és határozott fellépésre az indította, hogy időközben meggyőződött arról, hogy a küszöbön álló német-francia háborúban az osztrák-magyar monarchia jóakarátú semlegessége másként nem biztosítható. Mikor erről Andrássy előbb jelzett fellépése határozottan meggyőzte, egy energikus kézmozdulattal leintette a bukaresti irredentista mozgólódásokat.

Az 1868-ki nemzetiségi törvény.

Ezek a magyarországi heves nemzetiség-politikai és romániai irredentista mozgólódások azonban nem voltak semmi akadályozó vagy korlátozó hatással a magyar törvényhozás azon munkálkodására, amelynek célja volt a viszonyt a magyar nemzet és az országban lakó többi nemzetiségek – illetőleg a románság – között az állam érdekeinek szem előtt tartásával rendezni.

Az 1868 június 27-én szentesített IX. törvénycikk biztosította a görög keleti román egyháznak teljes egyházi és iskolai autonómiáját. E törvény következtében a magyarországi görög keleti román egyház olyan autonomia birtokába jutott, a minővel egyetlen más államban, még azokban sem rendelkezik, amelyekben államvallás. A görög keleti egyház kanonjogi értelemben caesaro-pápista jellegű és szigorúan hierarchikus szervezetű egyház, amelynek kormányzatában a hívők akaratának, szemben az államfő és a püspökök akaratával, absolute semmi szerepe sincs. A magyarországi görög keleti egyháznak autonómiája, amelyet ez a törvénycikk megadott, nem egyéb, mint egyszerű másolata a magyarországi protestáns autonómiának, amiért is benne a vezetőszerp tulajdonképen nem a papság, hanem a többséget alkotó világi elem kezében van. Hogy ez az autonomia tulajdonképen egyházi szempontból a görög keleti egyház kanonjogával ellentétes szellemben és szerkezetben létrejöhetett, annak oka a magyarországi egyház-politikai viszonyok sajátos történeti fejlődésében rejlik. Saguna bizonyára eléggé jártas volt a görög keleti egyházi jogban, hogy tudja és megértse ez autonómiának kanonjogellenes voltát, de hogy ne csak ne tiltakozzék ellene, hanem még egyike is legyen ez autonomia legbuzgóbb sürgetőinek és munkásainak,

indító oka az volt, hogy ebben a kanonjogellenes autonómiában a román nemzetiségi törekvéseknek és politikai érdekeknek legalkalmasabb keretét és biztosítékát látta. Ha nem sikerült a románságot az államban politikailag külön nemzetiségi állammá szervezni, legalább az egyházi szervezet segítségével sikerült bizonyos fokig állammá tenni az államban. Ez autonómia életbe léptetése után valahányszor összeütközés támadt a görög keleti román egyház és a magyar kormány között, ez összeütközésnek oka, alkalmá és tárgya mindig az volt, hogy ez autonómia legfőbb fórumát, az egyházi kongresszust a benne számbelileg is uralkodó világi többség a román nemzetiségi törekvések és követelések parlamentáris fórumává igyekezett átalakítani. A legtöbb gravamennek, amelyet a román nemzetiségi politikusok és írók felsorolnak, azzal vádolván a magyar kormányt, hogy megsértette a görög keleti román egyház törvényben biztosított autonómiáját, legalább is 90%-ban ilyen természetű oka van.

Az 1868 december 5-én szentesített XXXIX. törvény-cikk pedig a gyulafehérvár-fogarasi (balázsfalvi) görög katolikus érsekséget iktatja be az ország törvénykönyvébe a megelőző időszakban felállított szamosújvári és lugosi görög katolikus püspökségekkel egyetemben, ugyanazon jogokat biztosítva ennek az egyháznak is, mint magának a római katolikus egyháznak, sőt bizonyos tekintetben még többet, amennyiben a római katolikus püspököket, érsekeket és hercegprimást apostoli királyi jogánál fogva Őfelsége nevezi ki a kormány előterjesztésére, míg a görög katolikus román püspököket és metropolitát Őfelsége azon három egyén közül nevezi ki, akiket az egyházmegyei zsinat szavazattöbbséggel megválasztott.

Ugyancsak 1868 december 7-én szentesítette Őfelsége a nemzetiségek egyenjogosításáról és a nemzetiségi nyelvek hivatalos használatáról szóló XLIV. törvénycikket, melyet a közhasználatban „nemzetiségi törvény”-nek szokás nevezni.

Bármilyen érdekes és tanulságos volna azt a vitát ismertetni, amely 1868-ban e törvényjavaslat tárgyalása alkalmával nemcsak a parlamentben folyt, hanem a magyar és a nemzetiségi napisajtóban is, helyszűke miatt kénytelen vagyok egyszerűen csak e törvénynek és a nemzetiségi párt részéről beadott törvényjavaslatnak párhuzamos ismertetésére szorítkozni.

E törvény bevezetésében azt mondja, hogy Magyarországnak minden polgára, tartozzék bármely nemzetiséghez, az alkotmány alapelveinek megfelelően politikai tekintetben egyenjogú tagja az egységes és oszthatatlan magyar nemzetnek. Ez az egyenjogúság csak annyiban alkothatja különös intézkedések tárgyát, amennyiben ezt az országban beszélt nyelvek hivatalos használata az ország kormányzásában, közigazgatásában és az igazságszolgáltatásban megkívánja.

A különböző nyelvek hivatalos használatára vonatkozóan e törvény szerint a következő rendelkezések érvényesek:

A magyar állam hivatalos nyelve a magyar. Bár a törvényhozás nyelve is kizárólagosan a magyar és a törvények is magyar nyelven hozatnak, de azért e törvények hiteles fordításban az országban használatos többi nyelveken is közzétételnek.

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei magyar nyelven szerkesztendők, de e mellett más nyelven is szerkeszthetők, ha a törvényhatósági képviselők együtöde kívánja. A törvényhatóságok gyűlésein azok, kiknek a magyar nem anyanyelvök, anyanyelvükön is beszélhetnek. A törvényhatóságok az ország kormányához intézendő felterjesztéseikben a magyar nyelv mellett hasábosan bármelyik jegyzőkönyvi nyelvüket is használhatják. Egymáshoz intézendő átirataikban tetszés szerint használhatják akár az állam nyelvét, akár saját jegyzőkönyvi nyelvüket. A törvényhatóságok belső ügykezelési nyelve a magyar, de ott, ahol ennek használata nehézségekbe ütköznék, használhatják jegyzőkönyvi nyelvüket is. A törvényhatósági tisztviselők a magok területén, amennyire lehetséges, a községekkel, intézetekkel, magánosokkal és egyesületekkel szemben azok nyelvét használhatják.

Az egyesek a bíróságoknál minden olyan ügyben, amelyben ügyvédi képviselet nem kötelező, saját nyelvüket használhatják. A kormány által felállítandó bíróságok nyelve azonban kizárólag a magyar lesz.

Az egyes egyházközségek, figyelembe véve felsőbb egyházi hatásaik törvény által biztosított jogait, anyakönyveik és belső ügyvitelők nyelvét magok határozhatják meg és iskoláikban is a tanítás nyelvét az oktatásügyi törvényekben megállapított határokon belől szintén magok állapíthatják meg. A magasabb egyházi hatóságok a kormánnyal magyar nyelven érintkeznek, de hasábosan saját nyelvüket is használhatják. A kormány által felállított iskolák nyelvét a kormány állapítja meg, de azért a kormány gondoskodni tartozik arról is, hogy az általa fenntartott azon iskolákban, amelyek a nemzetiségek által nagyobb számban lakott területeken vannak, mindenki saját anyanyelvében is kiképezhesse magát egészen addig a fokig, ahol már a felsőbb egyetemi oktatás kezdődik. Az egyetemi oktatás nyelve a magyar, de az egyes nemzetiségek nyelvének és irodalmának számára az egyetemen, ha eddig nem volna, tanszék állítandó fel.

A községi tisztviselők a község lakosaival szemben hivatalos ügyekben tartoznak a község nyelvét használni. A községek a magok törvényhatóságához vagy a kormányhoz intézett beadványaikban vagy az állam nyelvét, vagy pedig saját jegyzőkönyvi nyelvüket használhatják. A községi vagy egy-

házi gyűléseken mindenki akadálytalanul használhatja saját anyanyelvét.

Minden állampolgár, minden község, egyház jogosítva van arra, hogy saját anyagi erejével iskolát, vagy más egyéb közművelődési intézetet állítson fel, természetesen az állam ellenőrzése mellett és az állam iskolai törvényeinek tiszteletben tartásával. Az iskola vagy közművelődési intézet nyelvét a fenntartó állapítja meg.

A tisztviselők alkalmazásában jövőre irányadó szempont a képesség. Nemzetisége senkit sem akadályozhat meg abban, hogy bármilyen hivatalra kineveztessék, vagy bárminő köztisztviselői rangot elérhessen, sőt a kormány gondoskodni tartozik, hogy a nemzetiségek közül képességeik és nyelvismereteik szerint vármegyei főispánok is neveztesse ki.

E törvény határozataival minden eddig ellenkező rendelkezés eltöröltetik. E törvény hatálya nem terjed Horvátországra, Szlavóniára és Dalmáciára, amely külön területet és politikailag külön nemzetet alkot.

A nemzetiségi képviselők ellenjavaslata.

A törvényt szerkesztő bizottság tagjai között megfelelő számban helyet foglaltak a nemzetiségi képviselők közül is egynéhányan. Ők alkották a bizottság kisebbségét és miután nem értettek egyet, a bizottság többségének javaslatával, a magok részéről kisebbségi vélemény gyanánt egy, az ő álláspontjukat kifejező törvényjavaslatot terjesztettek az országgyűlés elé. Hogy megismerhető legyen e kérdésben a nemzetiségi álláspont, nem lesz fölösleges e javaslat tartalmát legalább főbb vonásaiban megismertetni.

Magyarország történeti országos nemzetei – mondja 1. § ában a nemzetiségi képviselők e külön törvényjavaslata – magyarok, románok, szerbek, tótok, rutének és németek egyenjogú országos nemzeteknek ismertetnek el, akiknek számára a politikai, nemzeti és nyelvi egyenjogúság az állam politikai és területi egységének határain belül egyformán biztosítottatik. E nemzetek mindenikének joga van nemzetiségének külső kifejezéséül nemzeti ünnepek alkalmával a magyar korona lobogója mellett a középületeken saját nemzeti zászlaját kitűzni.

Az egyes nemzetek képviselőinek és nyelve használatának szabályozásául a többség elve szolgál alapul, ezért a vármegyéket, járásokat és választói kerületeket úgy kell kikerekíteni, hogy azokban az egyes nemzetiségek lehetőleg abszolút, vagy legalább is relatív többséget alkossanak. A vármegyékben, a járásokban és a községekben a többséget alkotó nemzet nyelve lesz a hivatalos nyelv. A vegyes nemzetiségű vár-

megyékben, járásokban, városokban és községekben a számbajöhető tekintélyesebb kisebbségnek is meglesz az a joga, hogy nyelve második hivatalos nyelv legyen. E törvényes nemzetek mindenike legyen megfelelő számban képviselve a törvényhozás felsőházában, a középponti kormányban, a főbb bíróságoknál és a törvényhatóságok főbb tisztségeiben. A magyar nyelv, amely az ország lakossága többségének a nyelve, hivatalos nyelve a törvényhozásnak és a középponti kormánynak, de a középponti kormányzat egyes ágazataihoz is lehessen más nyelven beadványokat intézni és az ilyen ügyek ott mindig a beadvány nyelvén intéztessenek el. A törvényhozásban is az egyes nemzetek képviselőinek joguk van saját nyelvükön felszólalni. Az ország törvényei és a középponti kormány rendeletei az egyes hatóságokkal ne csak magyar nyelven, hanem az illető hatóság nyelvén is közöltessenek.

Az egyes hatóságok a felsőbb hatóságokkal saját hivatalos nyelvükön érintkezhetnek. Egymás között pedig egymás hivatalos nyelvén érintkezhetnek. A magánosok saját anyanyelvüket használhatják a hatóságokhoz intézett beadványaikban. A bíróságoknál az ügyek az igazságot kereső fél nyelvén intéztetnek el és a végzés is ezen a nyelven közöltetik velük. Ha azonban az igazságkereső felek nem egynemzetiségűek, a tárgyalás szintén a beadvány nyelvén történik, de a végzést mindenik fél a saját anyanyelvén kapja meg. Bűnügyekben a vádlott saját anyanyelvén hallgatandó ki és mindenféle vizsgálat, kihallgatás stb. ezen a nyelven vezetendő ellene.

Ami a közoktatásügyet illeti, mindenik nemzetnek nemcsak ahhoz van joga, hogy saját anyagi erejével állíthasson fel iskolákat és másféle közművelődési intézményeket, hanem arra is, hogy az állam vagyonából is egyenlő támogatásban részesüljenek. Mindenik törvényes nemzetnek egyenlő joga van iskolák és közművelődési intézetek alapítására vagyont gyűjteni, egyesületeket és társulatokat alakítani, sőt nemzeti kongresszusokat tartani, természetesen a korona engedelmével és legfőbb felügyelete mellett. Az összes nép-, közép- és felsőbb iskolákban a tanítás nyelve az illető törvényes nemzet hivatalos nyelve. Az egyes nemzetek községei, egyházai, társulatai és magánosai által fenntartott iskolák teljesen egyenjogúak az állami iskolákkal. Az egyetemen nemcsak az egyes nemzetiségek nyelvének és irodalmának állítandók fel tanszékek, hanem a hazai jog és törvények előadására is az egyes nemzetek nyelvével, mint előadási nyelvvel és történiék gondoskodás arról is, hogy az egyetemi vizsgálatokat mindenki a saját nyelvén tehesse le. Az egyes nemzetek által többségben lakott vidékeken jogakadémiák állítandók fel, amelyeknek tanításnyelve az illető nemzet nyelve lesz. A meglevő állami közép- és felsőiskolákba tannyelv gyanánt annak a lakosságnak a

nyelve vezetendő be, amely között ez az iskola vagy tanintézet működik. Az olyan nemzetek számára, amelyeknek területén még nincs ilyen iskola, haladéktalanul fel kell állítani.

Ebben foglalható össze vázlatosan annak a külön törvényjavaslatnak tartalma, melyet a nemzetiségi képviselők klubjának nevében a bizottság kisebbsége terjesztett az országgyűlés elé.

A passzivitás kimondása 1869-ben és 1872-ben a Lónyai-féle kibékülési kísérlet

A dualizmus következtében a románság politikai sorsa a magyar parlament törvényhozói munkásságától és Ófelségének, Magyarország alkotmányos királyának elhatározásától lett függővé és ez kifejezésre is jutott a fennebb ismertetett 1868-iki XLIV. törvénycikkben. E törvénycikk bevezetése azt mondja, hogy Magyarország összes állampolgárai egyetlen politikai nemzetet alkotnak: az egységes és oszthatatlan politikai magyar nemzetet. A politikai magyar nemzetnek e törvénybe foglalt meghatározása kizárta, hogy a magyar államban, mint közjogi tényezők saját területtel az egységes politikai nemzetet kívül más külön és önálló nemzetek is alakulhassanak. Ugyanez a törvény a magyar nyelvet az egységes politikai magyar nemzet államának hivatalos nyelvévé is tette.

A nemzetiségek egyenjogóságáról szóló 1868-iki XLIV. törvénycikk tehát teljesen útját vágta, hogy a románság a magyar állam keretében, mint önálló politikai nemzet olyformán érvényesülhessen, mint ezt az 1863-ban a nagyszebeni Landtagon hozott törvények Erdélyben lehetővé tették volna. Annyi mindenetre valószínű, hogy a románság e törvények erejének alapján Erdélyben, mint törvényesen elismert és megszervezett önálló politikai nemzet a számbeli többség elvének alapján egy-két évtized alatt a politikai vezetést a kezébe vette volna és a cs. kir. birodalom e részében egy túlnyomóan román nemzeti jellegű autonóm tartományt alkotott volna.

Az erdélyi román nemzetiségi politika vezetői az úgynevezett nemzetiségi törvény meghozatala után, látva, hogy szereplésükkel a magyar törvényhozásban a dolgok természetes fejlődését nem tartóztathatják vissza, elhatározták, hogy a magyar törvényhozással szemben ugyanolyan passzív álláspontra helyezkednek, mint amíg az erdélyi magyarság helyezkedett 1863-ban a nagyszebeni tartománygyűléssel. Ösztönzőül szolgált erre az a hitük is, hogy a dualizmus éppen úgy nem lesz állandó, mint nem volt egyetlen kísérlet sem, amelynek színtere az 1849 és 1857 között lefolyt időszakban, a monarchia volt. Ezt a politikai passzivitást a nemzetiségek egyenjogóságáról szóló törvény meghozatala után csakhamar

kimondották az 1869 március 7-én és 8-án tartott *szerdahelyi értekezleten*.

Ez a passzivitás lényegében abban állott, hogy a parlamenti választások alkalmával a román nemzetiségi párt nem léptet fel képviselőjelölteket; a törvényhatóságok gyűléstermeiben való aktív politikai szereplése azonban nem terjedt ki. A szerdahelyi értekezleten a passzivitást különben is csak Erdélyre vonatkozóan mondták ki. A magyarországi részek románsága fenntartotta a maga akciószabadságát.

Bár mindössze csak négyen szavaztak a szerdahelyi értekezlet tagjai közül a passzivitás ellen és azok is magasrangú magyar állami tisztviselők voltak, mint Hosszú József, Porutiu Sámuel, Puscariu János, Ládai Ágoston, még sem tekinthető a szerdahelyi határozat a politizáló erdélyi román értelmiség egységes véleményének. E határozat után is még mindig elég erős és számos volt Erdélyben az aktivitást helyesebbnek tartók csoportja. Az aktivisták ezidőben Sagunát tekintették vezérüknek. A passzivitás hívei pedig Vancea balázsfalvi érsek körül csoportosultak. Jellemző, hogy azt a Memorandumot is, amelyben a passzivitást kimondó szerdahelyi határozatot Ófelsége elé akarták terjeszteni, két gör. katolikus vallású román nemzetiség-politikai vezérférfit: Baritiu György és Ratiu János írták alá. Térszüke miatt, bármennyire is érdekes és tanulságos lenne, nem térhetünk ki arra az egyházpolitikai, sőt nemzetiség-politikai ellentétre, amely 1865 óta a nagyszebeni gör. keleti és a balázsfalvi gör. kat. érsekség között fennállott és amely csak Saguna halálával, illetőleg halála után szűnt meg.

A Nagyszebenben Saguna körül csoportosult aktivisták 1872-ben május 5-én és 6-án egy úgynevezett nemzeti értekezletet tartottak, amelyben az aktivitásra vonatkozóan egy Memorandumot szerkesztettek. (L. Causa romana la 1872: Sibiu. Tipografia archidiecezana.)

Ugyanebben az évben még egy további lépés is történt az aktivisták részéről. Magyarország akkori miniszterelnöke, Lónyai Menyhért az aktivisták nagyszebeni értekezletének hatása alatt elhatározta, hogy a maga részéről is megteszi az arra vonatkozó szükséges lépéseket, hogy a román nemzetiségpolitika vezetőivel érintkezésbe lépve, megismerhesse azokat a kívánságokat, amelyeket esetleg elfogadhatóknak tarthatna arra vonatkozóan, hogy azoknak alapján létrejöhessen egy magyar-román megegyezés. A nagyszebeni gyűlés békü-lekenyebb határozatain kívül voltak ezidőben román részről más jelenségek is, amelyek azt látszottak igazolni, hogy elérkezett ideje a magyarok és a románok között való kölcsönös megértésnek is. Ilyen biztató jel volt ebben az irányban az a testvériségi ünnepség is, melyet 1871-ben a brassói magyar-

ság és a románság tartott annak jeléül, hogy e két nép végre is megtalálta a kölcsönös megértés útját.

Román részről sósmezei Vajda László vetette fel Lónyai miniszterelnök előtt a román-magyar kibékülés lehetőségét. Ő informálta a miniszterelnököt akként, hogy ezt a kibékülést a románság számára teendő bizonyos politikai engedmények feltétele mellett a passzivitás középpontjában, Balázsfalván is kívánatosnak tartják. Lónyai azt a kívánságát közölte Vajda László közvetítése útján a balázsfalviakkal, hogy azon követelmények minimumát, melyek a balázsfalviak felfogása szerint alapjául szolgálhatnának egy magyar-román kibékülésnek, tájékoztatás és megfontolás végett Emlékiratba foglaltan közöljék vele. A passzivitást 1869-ben kimondó román nemzetiségi politikusok 1872 július első napján összegyűltek Balázsfalván és július 3-án Emlékiratba foglalták mindazokat a kívánságokat, amelyeknek teljesítését egy magyar-román kibékülésnek minimális feltételül jelölték meg. Ez emlékiratot Vancea gör. kat. érsek írta alá, mint elnök és Macelariu Illés, a passzivitást kimondó szerdahelyi értekezlet elnöke, mint másodelnök, továbbá Baritiu György, mint titkár és dr. Ratiu János, mint jegyző, akik ebben a minőségben 1869-ben a szerdahelyi értekezletnek passzivitást kimondó határozatát is aláírták.

Lónyai tudomásul vette a balázsfalviak Emlékiratát, de a tervezett magyar-román kibékülésből semmi sem lett és pedig elsősorban azért nem, mert a balázsfalviak minimum gyanánt is olyan követeléseket állítottak fel, amelyek messze túlhaladták mindazt, amit a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 1868-iki XLIV. törvénycikk tartalmazott, azonkívül az Erdélynek Magyarországgal való egyesítését kimondó unió törvénynek revízióját is kielégítendő követelményül állították fel. Eltekintve ettől, Lónyai azért sem folytathatta tovább a kibékülésre vonatkozó tárgyalásokat, mert csakhamar kénytelen volt a miniszterelnöki széket odahagyni. 1873-ban június 28-án Saguna is meghalt és ennek következtében az aktivisták elvesztették egyik legerősebb támaszukat.

Említettük, hogy a passzivitást kimondó 1869-iki szerdahelyi határozat nem volt kötelező a magyarországi részekben lakó románokra. Ezek tovább is résztvettek a parlamentáris küzdelmekben. Vezető egyéniségeik Babes Vince és Mocsonyi Sándor voltak. Résztvettek a parlamenti tárgyalások során minden olyan kérdés megvitatásában, amely valamely vonatkozásban volt a román nemzetiségi kérdéssel. Természetesen, miután ők nem laktak az ország olyan területén, amelynek valaha közjogilag olyan különállása lett volna, mint aminő Erdélynek volt, nem is kértek azon területek számára, amelyeken a magyarországi részekben a románság többségben lakik, olyan tartományi önállóságot, mint az erdélyi román nemzeti-

ségi politikusok Erdély számára, hanem a magyar államnak az egyes nemzetiségek szerint való olyan kantonrendszerű átalakítását, mint aminő Svájc politikai és közjogi szervezete.

A román nemzetiségi politikusok izgatásai és követelődései által támasztott e mozgalmak nem vertek valami nagy hullámokat a magyar állam belső politikájában. Annyira gyengék és magukban állók voltak, hogy egyáltalán nemcsak meg nem akadályozhatták, hanem még csak lassúbbá sem teheték a belső politikai fejlődésnek azt a folyamatát, amely az 1867-ben újrászervezett magyar államot fokozatosan ugyan, de egységes magyar nemzeti jellegű állammá tette. Hogy a románság ezzel a fejlődő egységes magyar nemzeti állammal szemben, mint komolyan számbavehető fél léphessen fel, sőt hogy a román nemzetiség-politikai törekvések bomlasztó hatásúak legyenek és valóságosan államellenes jelleget öltsenek, a szomszédos Romániából jövő erősebb külső hatásnak kellett közreműködnie.

Az 1877/78. román-török háború hatása a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakra.

A magyarországi román nemzetiség-politikai törekvések történelmi fejlődésében ez a romániai külső hatás csak akkor kezd határozottabb és erősebb alakot ölni, mikor Románia 1877/78-ban az orosz-török háborúban való szerencsés részvétele után független királyságá lett.

Románia részvételének az 1877/78-iki orosz-török háborúban volt egy néppszichológiai következménye is. Az a katonai dicsőség, melyet a román hadsereg Károly fejedelem vezetése alatt Plevnánál szerzett, a román értelmiség fejébe szállott, ha nem is a Dnyesztertől kezdve, de legalább is a Pruttól egészen a Tiszáig. Minden újságolvasó román meg volt győződve, hogy a hatalmas Oroszország hadseregét a végső pusztulástól a román hadsereg mentette meg. Meg volt győződve arról minden román, hogy a virtus romana rediviva igazán valósággá lett és hogy a román hadsereg a világ legvitézesebb hadserege, amely, ha egy hősi lendülettel kardját bedobja az európai egyensúly mérlegébe, azt csakis a román érdekek javára billentheti le. Az orosz-török háborúban aratott katonai siker e néppszichológiai hatását nemcsak a történetíró tartozik figyelembe venni, hanem tartoztak volna a középponti hatalmak azon diplomatái is, akik Románia belépését a hármasszövetségbe az osztrák-magyar monarchia és Németország javára könyvelték el.

„Az erdélyi románok is lelkesültek ekkor a román ügyért – írja Jorga (L. Calendarul Ligei Culturale pentru anul 1909 64–65. l.) – és mikor a románok 1877-ben győztek, elvitázhatat-

lan jelét adva vitézségöknek, erdélyi testvéreink sokkal büszkébbek voltak, mint mi. Mi ezt a háborút, mint valami köznapi cselekményt, nagyon könnyen vettük. Sokkal jobban érezték a mi dicsőségünket erdélyi testvéreink, akikre szintén esett valami abból a dicsfényből, ami a törökökön győzedelmeskedő hadseregünket körülvette. Románia erőssé lett s ezt az erdélyi románok megérezték. Ekkor kezdődött mozgalmuk amaz új korszaka, amely őket újra bevitte a monarchia politikai életébe. Ekkor alapították Nagyszebenben a Tribuná-t s ekkor keletkezett az a gondolat, hogy a császár elé egy Memorandumot terjesszenek.”

De nemcsak Jorga van ezen a véleményen, hanem egy másik román író, az erdélyi származású Mircea Sirianu is. „A kárpátokon innen lakó románok e fényes eredménye az addig reményöket vesztett erdélyi románok számára is új horizont nyitott – írja „La question de Transylvanie et l’unité politique roumaine”. Páris 1916 című könyvének 309. lapján, – bátorságot adván és bizalmat kölcsönözvén nekik jövőjüket illetően és pedig oly mértékben, amilyenben Románia e sikerei irigységet és félelmet keltettek a magyarokban.”

Hogy a magyarországi románság a román állam megerősödéséből és külpolitikai jelentőségének emelkedéséből a maga politikai törekvéseiben bátorító ösztönzést merítsen, nem valami misztikus természetű szellemi telepathia eredménye volt, hanem egy valóságokon alapuló természetes fejlődés eredménye. Hogy a romániai és magyarországi románság között való kulturális és politikai kölcsönösség eleven érzése a múlt század harmincas éveitől kezdve, hogyan fejlődött ki, azt előadtam e könyvnek második fejezetében. A kép kiegészítése végett csak még arra akarok visszapillantóan rámutatni, hogy a román írók felfogása és ítélete szerint miként hatott bátorítóan a magyarországi románok politikai törekvéseire a román vajdaságoknak 1859-ben történt egy államban való egyesítése.

„Egy új politikai tényező jelentkezett – írja Mircea Russu Sirianu idézett műve 307. lapján – melynek jelentősége napról napra növekedett. Ez új tényező Románia volt. A Kárpátokon innen lakó testvérek állandó előhaladása nem került el az erdélyi románok figyelmét. Cuza az erdélyi románok ügyei iránt jelentőségteljesen érdeklődött, sőt egy Erdély felszabadítására vonatkozó tervet is tulajdonítanak neki. Cuzát és nagy miniszterét, Cogalniceanut az erdélyiek nagyon szerették.” Jellemző, hogy mit ír Jorga Cuzáról 1915-ben megjelent „Istoria românilor din Ardeal și Ungaria” című könyvének II. k. 238. lapján. „1859-ben létrejött a fejedelemségek egyesülése és megalakult a román hadsereg és ez a román hadsereg a számbavételt érdemlő haderők sorába emelkedett. Ausztriának 1859-ben és 1866-ban háborúi voltak és elvesztette mind

a kettőt. A román hadsereg kihasználva Ausztria e nehézségeit, különösen 1866 után, mikor Poroszország Ausztriát szétzúzta, készen volt, hogy átmenjen a határokon, ahol tagadhatatlanul várták is, de tekintve Romániának akkori belpolitikai viszonyait, ez nemcsak lehetetlen, hanem esztelen dolog is lett volna.”

Mindezeket a vallomásokat, melyeknek őszinteségében semmi okunk sincs kételkedni, azért érdemes figyelemre méltatni, mert a magyarországi románság politikai vezetői azt állítják, hogy őket a magyarság ellen való küzdelemre nem kívülről, Romániából jövő irredentista hatások – amelyeknek különben még létezését is makacsul tagadják, – birták rá, hanem kizárólag az a rendszeresen elnyomó politika kényszerítette, amelyet 1872 után a magyar kormányok folytattak. Ez állításuk igazolására hivatkoznak az 1874-iki választói törvényre, az 1879-iki XVIII. törvénycikkre, amelyik kötelezővé tette a magyar nyelvnek, mint rendes tantárgynak, tanítását a nemmagyar tanításhelyű népiskolákban is, – olyan értelmezést adva e törvényeknek, mintha azokat egyedül és kizárólag a románok, illetőleg a nemmagyar nemzetiségek elnyomása és megsemmisítése céljából hozta volna a magyar törvényhozás, nem pedig magasabb állami, alkotmányos és közművelődési szempontok érdekében.

A román nemzetiségi párt 1881-ki programja és e program közreadása miatt támadt harcok.

Összefoglaló pillantást vetvén a Romániából jövő hatásokra, tovább kell követnünk a magyarországi románság politikai törekvéseinek fejlődésmenetét.

1880-ban Nagyszebenben az Albina nevű román pénzügyintézet vezérigazgatójának, Kozma Párténnak lakásán mintegy 22 román politikus gyűlt össze, hogy nemkötelező megbeszéléseket folytassanak a románság politikai helyzetéről és az esetleges további teendőkről. E magánjellegű megbeszélésnek az lett az eredménye, hogy az értekezlet egyhangúan abban állapodott meg, hogy „szükséges, hasznos és lehetséges is közös alapon egy román nemzetiség-politikai akciót indítani meg”.

E megállapodást csakhamar tett is követte. 1881 március 1-én Popea Miklós nagyszebeni görög keleti vikárius – később karánsebesi püspök – és Baritiu György aláírásával egy felhívás jelent meg, amely egy olyan román nemzeti értekezlet összejövetelét javasolta, amely határozatot hozna arra vonatkozóan, hogy a románság minő álláspontot foglaljon el a küszöbön álló parlamenti választásokkal szemben? E felhívás következtében a román választók vezetői értekezletre gyűltek össze minden egyes választókerületben és kimondották, hogy

résztesznek az összehívott értekezleten. Együttal két küldöttet is választottak, hogy azok az összeülendő értekezleten képviseljék a választókerületet. E két küldöttet ellátták formális megbízólevéllel, amelyet az értekezlet aztán felülvizsgált és ha szabályszerűen kiállítottnak talált, hát igazolt. Így gyűlt össze 1881 május 12-ére a román választókkal bíró összes kerületekből 153 küldött.

Az 1881 május 12-én és következő napokon tartott román nemzeti értekezlet egy szolidáris alapon álló román nemzeti párt alakítását és annak számára egy román nemzeti politikai program szerkesztését egyhangúan kimondta. A programnak, melyet ez értekezlet szerkesztett, főbb pontjai a következők voltak:

Ami a román nyelvet és közművelődést illeti, követeli a párt a meglévő törvények végrehajtását. Követeli a nemzetiségi törvény revidiálását, még pedig a nemzetiségek javára, a román nyelv hivatalos használatát az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban mindazon kerületekben, amelyekben románok laknak, román tisztviselők alkalmazását e kerületekben, – nem románok csak olyanok alkalmazhatók tisztviselőül, akik a román nyelvet szóban és írásban tökéletesen bírják és ismerik a nép szokásait, – teljes egyházi autonómiát, továbbá román tanításhelyű állami iskolák és közművelődési intézmények állítását a románság számának és az általa viselt állami terheknek megfelelő arányban, eltörlését minden olyan törvénynek és kormányrendeletnek, amely akadályozza a románság nemzeti kifejlődését, új és szabadelvű választói törvényt a választói jog kiterjesztésével. A román nemzeti párt anélkül, hogy állást foglalna a dualizmussal szemben, minden törvényes eszközzel fog küzdeni Erdély autonómiájának visszanyerése érdekében. Az értekezlet a passzivitást ez alkalommal is csak az erdélyrészi választókerületekre vonatkozóan tartotta fenn. És végül választottak egy kilenctagú bizottságot Nagyszében székhellyel, amelynek feladata volt a románság képviselőinek ez értekezleten hozott határozatait egy Memorandumba foglalni.

E határozatokat az értekezlet csak hosszas vitatkozás után, de egyhangúan hozta meg és a megfogalmazott pártprogramot is egyhangúan fogadták el, de azért a román nemzetiségi politika vezetőkörében a tökéletes egység és teljes egyetértés most sem volt meg. Az értekezlet megtartása után csakhamar nyilatkozott Román Miron görög keleti román metropolita is. Híveihez intézett körlevelében kijelentette, hogy a románságnak ugyan szüksége van egységes és mindenben szolidáris politikai akcióra, csakhogy ennek nem szabad az állam alkotmányával ellentétben állónak lenni. Közben Popea Miklós is lemondott a párt elnökségéről és utóda Kozma Partén lett, ki Román Miron álláspontja felé hajlott.

Az Emlékirat megszerkesztésével Babes Vinczét bízták meg, aki már az értekezleten nem értett egyet a többséggel. Miután ő nagyon sokáig késlekedett megírásával, elvették tőle és Baritiu Györgyöt bízták meg a szerkesztéssel. Baritiu elkészítette és meg is jelent 1882-ben Nagyszebenben románul, magyarul, németül és franciául is. (L. Memorandum im Auftrage der Generalkonferenz der zu Hermanstadt vom 12. bis 14. Mai 1881 versammelten Vertreter der rumänischen Wähler, verfasst und veröffentlicht vom entsendeten Ausschusse derselben. Hermanstadt 1882.)

Ebben az időpontban a magyarországi román nemzeti-ségi sajtó is nagyobb és elevenebb munkásságot fejtett ki. A román nemzetiségi sajtó nevezetesebb orgánumai ez időben a következők voltak: Brassóban Muresianu Jakab szerkesztésében a régi „Gazeta Transilvaniei”, Nagyszebenben Baritiu György élesebb és támadóbb hangú lapja az „Observatorul”, továbbá az érsekség felhivatalos lapja a „Telegraful Român”, Budapesten a Babes Vincze vezetése alatt álló „Viitorul” és a Diakonovich Kornél szerkesztésében német nyelven megjelenő „Rumänische Revue”. Ezek közül a Baritiu által szerkesztett „Observatorul”-t kivéve, egyik sem valami nagyon helyeselte a Memorandum közreadását. Ellenkezően, különösen a „Telegraful Român”, a „Viitorul” és a „Rumänische Revue” határozottabb állást foglaltak azon politikai magatartás ellen, amelyik az 1881-ki nagyszebeni értekezlet határozatait tartalmazó Memorandumban kifejezést nyert.

Az eltérés a két fél között nem a dolog lényegében volt, mert hiszen a Memorandum közzétételét ellenzők sem követeltek kevesebb engedményt, hanem inkább csak a követett módszerben. Babesnek és Mocsonyinak legnagyobb ellenvetése és kifogása az volt, hogy a nagyszebeni értekezletnek a Memorandumban megnyilatkozó taktikája azért helytelen, mert a románság nemzetiség-politikai törekvéseit az ország alkotmányával ellentétben álló alapon és módszerrel akarja megvalósítani, mert nem veszi figyelembe azt a valóságos helyzetet, melyet a dualizmus és Erdély Magyarországgal való uniójának teljes végrehajtása teremtett.

Az értekezleten elhatározott passzivitásnak is megvolt a maga gyöngesége, ami tulajdonképpen abban a következtetlenségben állott, amellyel Erdélyre vonatkozóan kötelezővé tette a passzivitást, a magyarországi részekben pedig megengedte az aktivitást. Mellékesen megjegyezve, Erdélyben is volt olyan kerület, amelyik nem vetette alá magát a nagyszebeni értekezlet határozatának. Ilyen volt Brassó vármegye két kerülete, amelyeknek egyikében Stravoiu Miklós brassai ügyvédet meg is választották képviselővé. A román nemzetiségű választópolgárok pedig egyáltalán nem viselkedtek passzíve a képviselőválasztások al-

kalmával. Ellenkezően, mindig megjelentek a választói urnáknál és szavaztak a kerületben fellépett kormánypárti vagy ellenzéki jelöltekre, akik között több esetben román nemzetiségű jelölt is volt.

A helyzet a Memorandum közzétévését követő harmadik év (1884) elején olyan volt, hogy az 1881-ki nagyszebeni értekezletnek Baritiu és dr. Ratiu János által képviselt álláspontja a román közvélemény szemében rövid idő múlva egyszerűen kisebbségi állásponttá fog lesülyedni. Hogy ez nem történt meg, annak oka a román nemzetiség-politikai mozgalmak fejlődésének természetes rendjében keresendő.

A romániai új irodalmi irány (junimea) hatása a magyarországi románságra.

A román nemzetiségi politikának irányát 1884-ig a román értelmiségnek az a rétege szabta meg, amelyik a múlt század 50-es, 60-as éveiben nőtt fel. Az a nemzedék, amelyik e két évtizedben valamelyes alkalmazásban majdnem kivétel nélkül tisztviselője volt az 1850–1867-ig tartó kormányrendszerek valamelyikének. Ez a nemzedék minden erőlködése ellenére is képtelen volt olyan politika folytatására, amelynek elég ereje lett volna nemcsak az értelmiség idősebb és higgadtabb rétegeit bevonni a maga ellenzéki politikai akciójába, hanem az értelmiség fiatalabb részével egyetemben a nép szélesebb rétegeit is, amelyeknek közreműködése nélkül alkotmányos államban egyáltalán nem lehet siker reményével kecsegtető politikai küzdelmet folytatni. Iskolázásuk, műveltségük, életmódjuk, egy szóval egész mentalitásuk következtében nagyon távol állottak magától e néptől. A nyelv is, amelyen politikára és nemzeti művelődési törekvéseikre vonatkozó gondolataikat, eszméiket szóban és írásban kifejezték, valójában és lényegében érthetetlen volt a román nép előtt. Nem igazi román nyelv volt, hanem valami mesterséges irodalmi nyelv, mely a XIX. század első hat évtizedében a balázsfalvi tudósok latinokodó iskolájában készült mesterségesen az irodalmi és történeti dákorománizmus elméletének alapján.

Amíg a magyarországi román nemzetiségi politika vezérférfiai mintegy megkövesedtek ebben az irodalmi és nyelvészeti irányban, addig Romániában Maiorescu Titusnak és társainak, a junimistáknak hatására, akik ekkor még csak irodalmi iskolát alkottak és nem egyuttal politikai pártot is, egészen új irodalmi és szellemi áramlat keletkezett, amely nemcsak véget vetett a latinokodó iránynak, hanem a román művelődési törekvéseket és munkásságot is közelebb vitte a román nép lelkéhez és azokat igazán nemzeties tartalommal töltötte el.

A mult század hetvenes éveiben felnőtt ifjú román értelmiség lelki világa nemcsak Romániában, hanem Magyarországon is ez új román irodalmi és közművelődési áramlat hatása alá kerülve, fejlődött ki és érett férfiuvá. A mult század nyolcvanas éveinek közepe táján ez az ifjabb nemzedék lépett a politikai küzdőtér homokjára, részt követelve magának a román nemzetiségi politika vezetésében is. Ennek az ifjú nemzedéknek egynéhány tagja alapította meg 1884-ben Nagyszebenben az új román nemzetiség-politikai irány harcias szellemű közlönyét, a „Tribuna”-t.

„Egy új nemzedék lép fel – írja Jorga „Istoria românilor din Ardeal și Ungaria” című könyve II. kötetének 274 lapján. – E nemzedék főiskolai tanulmányait már nem Pesten végezte, hanem Bécsben is, hová összegyűltek ekkor minden tájékról a román ifjak, – még Romániából is, mint Eminescu, – ahol ily módon egy közös román öntudat keletkezett, mit tanúsít a közös közreműködés is a romániai új irány folyóiratába, a „Convorbiri Literare”-ba. Ez nagyon fontos dolog. Az új erdélyi nemzedék ily széleskörűen értelmezvén a románok szolidaritását, összeköttetésbe került a bukaresti körökkel, melyekkel ilyen összeköttetésbe lépni, sem Baritiu, sem Cipariu, sem Moldován nem mertek volna. Természetesen, ez a mozgalom átment a sajtóba is. Oly irányzat keletkezett, amely azzal vádolta a nemzeti komitét, hogy nem dolgozik eleget. Ez ugyan ártalmára lehetett a szükséges szolidaritásnak, de annyi mégis tagadhatatlan, hogy a nagyszebeni Tribuna-nak nagy hatása volt azon jó és tiszta nyelv következtében, amelyen cikkei irattak, – továbbá a tehetségnél és a meggyőződés őszinte melegségénél fogva, amely Slavici, Bogdan Duica és Coșbuc cikkeiből – ez utóbbi szintén e lapnál kezdte meg nagy irodalmi pályáját – mintegy kisugárzottak. E lap olyan hely volt, amelyen a politikai gondolkozásnak képviselői és az irodalmi tehetségek találkozhattak. Olyan hírlapírói iskolát alapítottak, amelynek tagjai jobbak voltak a mieinknél. Egyetlen hibájuk volt, hogy felcserélték akárhányszor a pillanat szenvedélyétől hevített hírlapíró szerepét a politikuséval, akinek akkor is kell tudnia uralkodni magán, mikor provokálva van.”

„Az új idők kezdik hatásukat éreztetni – írják Russu Abrudeanu és Vasilie Stoica 1915-ben Bukarestben megjelent „Habsburgii, unгурii și români” című könyvük 137–138. lapjain. – Az energiák, amelyeket a királyság függetlensége teremtett, átmennek a határokon és lelki függetlenséget oltanak mindenkibe. A faj két része között emelkedő határok eltűnnek. Az erdélyiek tekintete azt figyeli: mi történik Bukarestben és a bukarestieké pedig azt: mi történik a hegyeken túl? Mindnyájukat egyre jobban áthatja az a meggyőződés, hogy a román faj nem végződik ott, ahol a román királyság határai,

hanem ott, ahol a román nyelv határai vannak. Az ifjabb nemzedék, leginkább az, amelyik Bécsben tanult, egyre szorosabb összeköttetésbe lépett velünk és bizalma a mi életképességünkben és energiánkban egyre erősebb lett. Kezdett kicsirázni az a gondolat, hogy a Habsburgok alatt élő románok politikájának is általános vonásaiban az egész román faj nagy politikája szerint kell igazodnia és hogy nem vagyunk sem a Habsburgok birodalmának, sem a Duna és Kárpátok között fekvő román királyságnak fiai, hanem egy tágabb hazának, amely magában foglalja az egész román fajt. A királyságbeli kultúra és irodalom új irányának hatása, melyet támogatott az a tekintély, amelyre a román királyság szert tett és az új politikai meggyőzések következtében Erdélyben egy új, erélyesebb és öntudatosabb társadalom keletkezett, amely harci eszközeit a román kultúrából merítette. A Nagyszebenben megjelenő, Slavicitól, Brotétól, Albinitől és társaiktól fenntartott „Tribuna” hangoztatta és tette népszerűvé az erdélyi román társadalom tömegében azt a meggyőződést, hogy egy nagy faj vagyunk, mely magában foglal mindenkit a Tiszától a Dnyeszterig és hogy e faj számára csak egyetlen kultúrai, politikai és gazdasági középpont létezhetik, amely felé irányíthatja tekintetét: Bukarest. A mi napunk Bukarestben kél fel! Támaszkodva ekként egy román kultúrára és öntudatra, amely mögött egy független királyság áll, amely minket fenntart és bátorít, az erdélyi politika egyre energikusabb lett. Érdekében a világ megmozdult nemcsak Kolozsvárt, Brassóban, vagy Lugoson, hanem éppen olyan erősen Bukarestben és Jasiban is”.

Az 1884 májusában megindult Tribuna élén Slavici János állott. Köréje csoportosultak a Jorga által már említett Bogdan-Duicán és Coşbucon kívül Brote Jenő és Albini Septimius is. A lap vezetése és politikai irányának megszabása a Slavici János kezében volt. Miután Slavici Jánosnak nemcsak a „Tribuna” szerkesztésében, hanem a magyarországi román nemzetiségi politikusoknak a romániai pártokkal való érintkezésében, valamint később a „Liga Culturala” megalapításában is jelentősebb szerepe volt, feltétlenül szükséges, hogy egyéniségével és működésével egy kissé részletesebben foglalkozzunk.

Slavici János.

Slavici János 1848-ban született Világoson, Arad vármegyében. Középiskolai tanulmányait Aradon és Temesváron végezte. Az egyetemet Budapesten és Bécsben látogatta. Bécsben egyik vezető tagja lett az egyetemet látogató román ifjúság egyesületének, a „Junimea”-nak. Itt ismerkedett meg Eminescuval, későbbi időkben a románok egyik legnagyobb lírai költőjével.

Vele együtt tervezte és hajtotta végre a román főiskolai ifjúságnak Suceava-ba (Bukovina), Nagy István moldovai vajda (Stefan cel Mare) sírjához való zarándoklását. Ugyancsak Eminescuval együtt szerkesztette és adta ki a bukaresti „Românu” 1871 június 11-ki számában azt a nyilatkozatot, mely a román ifjúság munkaprogramjával az egész románságnak kulturális közösségben való egyesítését tüzte ki. 1871-ben Romániában telepedik le és a junimisták nagy híre és befolyásra jutott folyóiratában, a „Convorbiri Literare”-ban eleven publicisztikai és szépirodalmi tevékenységet fejt ki.

Publicisztikai működését „Asupra Maghiarilor” című tanulmányával kezdi meg, melyben a magyarság történetét és politikai szerepét igyekszik vázlatosan megismertetni azzal a céllal, hogy kimutassa: mint vezette a magyarokat, párhuzamosan nemzeti létük kifejlésztésével az a törekvés, hogy az államukban élő többi fajokat politikai szabadságuktól, nyelvöktől és nemzeti kultúrájuktól megfosztva, elmagyarosíthassák és így magokba beolvaszthassák azért, hogy ily módon megerősödve, a szomszédságukban lakó kisebb önálló nemzeteket állami önállóságuktól megfosztva, igájokba hajthassák. Szépirodalmi működését szintén e folyóirat hasábjain kezdi meg a magyarországi román népeletből vett tárgyú novelláival. Ez elbeszélései őt csakhamar a legjobb és a legtöbbszörösebb román szellemű szépirodalmi írók sorába emelik. Emellett történelmi tanulmányokkal foglalkozik. E történelmi tanulmányai adnak neki jogcímet arra, hogy a bukaresti román tudományos akadémia őt a Hurmuzachi-féle oklevéltár szerkesztőbizottság tagjává válassza. Ezen a réven ismerkedik meg a román tudományos akadémia főtitkárával, Sturdza Demeterrel, ki egyszersmind a romániai liberális párt egyik vezérférfia volt.

Mikor 1884-ben Nagyszebenben átvette a „Tribuna” szerkesztését, már több mint egy évtizedes szépirodalmi és publicisztikai mult állott mögötte Romániában, mely idő alatt nemcsak széleskörű ismeretségre tett szert a romániai írói, tudományos és politikai körökben, hanem valóságosan bele is élte magát a romániai irodalmi, tudományos és politikai irányadó körök gondolkodásába. Az ily módon nyert hatások teszik őt kiválóan alkalmassá arra, hogy a magyarországi román nemzetiség-politikai törekvések és a bukaresti politikai áramlatok között nemcsak kapcsolatot, hanem valóságos együttérzésen alapuló egyetértést, azaz kölcsönös együttműködést teremtsen.

Első fellépésétől – a suceavai zarándoklás rendezésétől – kezdve, el volt határozva, hogy publicisztikai működését a magyarországi román nemzetiség-politikai törekvéseknek szolgálatában fogja kifejteni. Ez elhatározása vezeti őt

politikailag Sturdza Demeterhez és nemcsak az a személyes ismeretség, melybe, mint a Hurmuzachi-féle oklevélgyűjtemény szerkesztőbizottságának tagja jutott Sturdza Demeterrel. Slavici tapasztalatból tudta, hogy a magyarországi román nemzetiségi politika tényleges erkölcsi és adott esetekben anyagi támogatást a romániai pártok közül elsősorban csakis a liberális párttól kaphat.

A nemzeti törekvések, vágyak minden népnél abban a politikai pártban a legerősebbek, amely az ügynevezett értelmiségre és a városi polgári elemre támaszkodik. A nemzetnek ugyanis ez a rétege a legfogékonyabb a nemzeti vágyak és törekvések iránt. Az ügynevezett nemzeti ideál ezt a társadalmi réteget lelkesíti és hatja át leginkább, mert ebben a rétegben van helyzeténél és neveltetésénél fogva legmélyebb gyökere azoknak az eszményibb természetű törekvéseknek és érzéseknek, amelyek a népeket jámbor alattvalókból és egyszerű adófizetőkből szabad nemzeteknek saját sorsuk fölött rendelkező önálló polgáraivá teszi. Románia pártjai közül a román társadalom e rétegére a liberális párt támaszkodik s azért az összes romániai pártok között ez érdeklődött leginkább a román nemzeti ideál sorsa iránt is. Cogalniceanu Mihálytól elkezdve Bratianu Jonelig minden román államférfiú, ki az ügynevezett nemzeti vagy erdélyi kérdéssel szemben mélyebb érdeklődést tanúsított, majdnem kivétel nélkül a liberális párt tagja volt. Ez a párt iktatta be a távolabbi jövőben elérendő román politikai célok sorába: a román nemzeti eszménynek, Nagy-Romániának megvalósítását is.

Mikor Slavici 1884-ben a „Tribuna” szerkesztését átvette, a helyzet, mint már előbb rámutattunk, olyan volt, hogy a hazai román nemzetiségi politikában a Babes-Mocsonyi irány kezdett felülkerekedni. Ez irány, politikai követeléseinek mennyiségét tekintve, nem különbözött semmiben attól, amit a Baritiu György és Dr. Ratiu Jánostól vezetett pártárnyalat (a passzivitás hívei) követelt. Eltérés csupán a módszerben, a követendő taktikában volt. Mocsonyiék álláspontja az volt: a román nemzetiségi párt programját nem lehet az ország alkotmányával ellentétben álló alapon és módon valósítani meg. Nem szabad olyan módszert követni és olyan eszközöket használni, melyek azt a látszatot kelthetnék, hogy a románság a maga követeléseit a magyar állam jelenlegi közjogi szerkezetének és a dualizmusnak felbontása árán kívánja megvalósítani.

A passzivitás híveinek álláspontja ezzel ellentétben így formulázható: a román nemzetiségi követelmények alkotmányos úton nem valósíthatók meg, hanem csakis olyan eszközökkel, amelyeket az 1867-ki alappal ellentétben álló valamely más politikai áramlat fog meghozni a románság számára. A románok céljaikat nem Budapest, hanem Bécs segítségével érhetik el

csupán, még pedig Budapest ellenére. Éppen ezért a román-ságnak politikailag passzíve kell viselkednie mindaddig, míg Ausztriában a dualizmusellenes föderalista áramlatok annyira meg nem erősödnek, hogy hatásuk következtében a monarchia dualisztikus szerkezetének felbomlása napirendre nem kerül.

Ezt az álláspontot azonban nyíltan és határozottan a román nemzetiségi párt engesztelhetetlenebb árnyalata sem fejezte ki 1884-ig soha, csak körülírva és burkoltan úgy, hogy a párt által tett kijelentésekből és politikai programokból inkább csak kiérezni és logikai úton következtetni lehetett, mint határozottan és félremagyarázhatatlanul megállapítani. Hogy ennek a Slavici által szerkesztett „Tribuna”-ban hirdetett „modern román nemzeti politiká”-nak mi volt a vezérlő gondolata, azt Slavici „Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und in der Bukovina” című könyvében Saguna politikai álláspontjának jellemzéseken így határozza meg: „Saguna kizártan tekintette a magyarokkal való direkt érintkezést. Az általános kedvelt mondást, hogy a magyarok és románok, mint természetes szövetségesek egymásra vannak utalva, határozottan elvetette. Véleménye szerint a birodalomnak minden népe a dinasztiahoz van utalva s azért minden egyenes érintkezés köztük magában rejt a dinasztia ellen intézett cselekvés gondolatát. És ez is most a modern román politika vezérlő gondolata.”

Hogy Slavicinek Sagunára vonatkozóan, annak legalább a dualizmust követő időszakban elfoglalt álláspontját illetően, teljességgel nem volt igaza, kitűnik abból a magatartásból is, melyet az 1869-ben kimondott passzivitással szemben tanúsított és a már ismertetett 1872-ki nagyszebeni tanácskozás határozataiból. Saguna igen is kereste a román-magyar kibékülés érdekében a magyarsággal, azaz a magyar kormánnyal való egyenes érintkezést és miután a magyar kormány éppen úgy Őfelsége kormánya, mint akár az osztrák kormány, e kormánnyal való egyenes érintkezést nem is tekinthette olyannak, amelyben benne rejlik a dinasztia ellen irányuló cselekvés gondolata.

Az, hogy a román-ság a maga politikai kívánságait ne a magyar állam alkotmányának keretében és ne a magyar nemzettel, illetőleg annak kormányával egyetértve igyekezzék megvalósítani, hanem a magyar állam alkotmányának keretén kívül álló tényezők segítségével, a magyar nemzet akarátának ellenére, sőt kárára, – határozottabb és élesebb formulázásban kizárólagosan csak a Slavici, illetőleg az általa vezetett „Tribuna” politikája volt.